

מסעות הרצח ההמוני של הרומנים בטרנסניסטריה, 1941-1942 ז'אן אנצ'ל

טרנסניסטריה, אזור ששימש זמן רב מרכז של חיי רוח וחיי קהילה יהודיים, הוא שם חלקה של אוקראינה שהבטיח היטלר למרשל יון אנטונסקו כגמול על השתתפותה של רומניה במלחמה נגד ברית המועצות. על-פי נתוני מפקד האוכלוסין הסובייטי מ-1926, מנתה אוכלוסיית האזור 2.5 מיליוני נפשות, רובם אוקראינים ורוסים; כמו כן נמנו כ-300,000 יהודים, 290,000 רומנים ו-125,000 גרמנים. המשטר הסובייטי לא הצליח למחות לחלוטין את הרגשות הלאומיים היהודים; כשנכנסו כוחות הצבא הרומניים-גרמנים לאזורים אלו ב-1941, האוכלוסייה היהודית שם הזדהתה כבעלת זהות לאומית יהודית ברורה. אף שמרבית היהודים המקומיים יכלו לנוס על נפשם בתקופת הזמן הקצרה שבה עדיין היה הדבר בגדר האפשר, כשבועיים-שלושה לפני כניסת כוחות הצבא הגרמניים-רומניים, הם לא עשו כן. לא היו בידיהם כל ידיעות על התנהגות הנאצים כלפי היהודים. הצבא הגרמני, שהתקדם במהירות, נע מצפון לדרום במבנה קשת שהחלה בסביבות לבוב ונמתחה כלפי מטה עד לים השחור. כך נחסמה עד מהרה כל אפשרות למנוסה המונית של יהודים ושאינם יהודים גם יחד. נוסף על כך, ההמולה הכללית ששררה באותה עת מנעה פינוי מאורגן של מאות אלפי יהודים ברכבות. השלטונות הסובייטיים לא העניקו כל עדיפות לפינוי יהודים. באשר לטרנסניסטריה עצמה יש לציין כי הסכם טיגיניה (Tighinia Agreement), שנחתם ב-30 באוגוסט 1941 בידי נציג המטה הכללי הרומני, גנרל טטארנו, ונציג הוורמאכט, גנרל האוף, אפשר נוכחות יחידות גרמניות בטרנסניסטריה רומנית כבושה לשם ביצוע משימות מיוחדות. סעיף 7 בהסכם עסק בגורל היהודים במחנות ובגטאות שבבסרביה ובבוקובינה, וכן במי מהם שישרדו לאחר מעבר איינזגרופה D בטרנסניסטריה.

השלטון הרומני בטרנסניסטריה

שלטונו של אנטונסקו בטרנסניסטריה כונן ב-9 באוגוסט 1941; כל התקנות והצווים התבססו על "צו מס' 1" שהוציא אנטונסקו לניהול טרנסניסטריה ועל "צו מס' 4" שהוציא ב-17 באוקטובר 1941 מטה הצבא. מינהלת טרנסניסטריה בראשות פרופ' אלכסיאנו שאבה את סמכותה מן המטה העליון של הצבא, גוף שהיה קיים רק בתאוריה, ושמו הופיע על כל הצווים ועל כל התכתובות מטעם הממשל. אלכסיאנו היה כפוף ישירות לאנטונסקו, והוא היה זה שקיבל את ההחלטות בסוגיות מהותיות ולעתים אף בענייני דיומא. אנטונסקו הקים קבינט

מיוחד שישמש צינור לדיווחים מפי אלכסיאנו, ולשם העברת התקנות והצווים שלו עצמו ושל מינהלתו אל הממשל בטרנסניסטריה. הקבינט הזה הוקם כחלק ממשרד ראש הממשלה בבוקרשט. הקבינט, שהיה ידוע כקבינט האזרחי-צבאי לניהול בסרביה, בוקובינה וטרנסניסטריה, היה הגוף המתאם בין אנטוונסקו ובין משרדי הממשלה השונים.

טרנסניסטריה חולקה ל-13 מחוזות, בהנהגתם של 13 פרפקטים (קציני מחוז), כולם קצינים בדרגת קולונל בצבא או בז'נדרמים. ב-1943 עמד מספרם של נושאי תפקידים בממשל המקומי על 8,445. הם נהנו מטובות הנאה וממשכורות שהיו גבוהות פי ארבעה ממשכורתו של פועל ממוצע ברומניה. ובכל זאת, למרות ההטבות הרבות שהוצעו והמאמצים שהשקיעה הממשלה, עלו בתוהו הניסיונות למשוך לטרנסניסטריה עובדים מיומנים ובעלי כישורים. ממשלת אנטוונסקו ראתה בטרנסניסטריה מעין משק גדול שיש לנהלו ביעילות ולנצלו עד תום כדי להפחית את המעמסה על קופת המדינה. נוסף על כך היה הדבר מסייע לפצות את הרומנים שבמולדת על המצוקה שנגרמה להם בשל המלחמה ועל החיילים שהקריבו את חייהם במלחמה לצד גרמניה הנאצית.

בתחילת המלחמה נגד ברית המועצות ראה אנטוונסקו את ההסדר בדבר ניהול טרנסניסטריה כהסכם חתום שיעמוד על כנו לתקופת זמן בלתי מוגבלת. המושל אלכסיאנו נבחר למשרתו בראש ובראשונה משום שהיה ידוע כלאומן, נצר למשפחת משפטים אנטישמים, שכלל הידוע מילא תפקיד דומה בבוקובינה ב-1938 כשהנפיק צווים אנטישמיים מיוחדים נגד היהודים. בפגישה במשרד ראש הממשלה טרם עזיבתו לטירספול, הבירה הזמנית של מחוז שלטון, הוצג אלכסיאנו בפני המומחים הגרמנים שבאו לייעץ ולסייע בארגון המחודש של האדמיניסטרציה הרומנית.

השפעתם של המומחים הנאצים ניכרת היטב בתכנון מבנה הממשלה הרומנית בטרנסניסטריה. באותה עת דיווח אלכסיאנו בגאווה לאנטוונסקו כי השתית את ממשלת הכיבוש הרומנית על "עקרון הפיהרר" (Führerprinzip), ובמילותיו שלו: "אדם אחד, הנחיה אחת, אחריות אחת". גם יון אנטוונסקו וגם מיהאי אנטוונסקו (סגן ראש הממשלה ושר החוץ, שלא היה בן משפחתו של מושל המדינה) לא הסתירו את התפיסה הבסיסית העומדת מאחורי יעדי הממשלה הרומנית בטרנסניסטריה. "קחו כמה שיותר מטרנסניסטריה, ועשו זאת [בלי תיעוד] בכתב", אמר יון אנטוונסקו ב-17 במרס 1942 למיניסטרים שלו, בעוד מיהאי אנטוונסקו, כשדיבר על הנושא ב-18 באוגוסט 1942, אמר: "עד כה עלתה לנו המלחמה הזאת 220 מיליארד ליי... את סכום הכסף הזה יש לקבל חזרה מן הטריטוריות הכבושות". האדמיניסטרציה הרומנית בטרנסניסטריה כוננה ופעלה לפי הנחיות אלו בכל הנוגע לאוכלוסייה האוקראינית ולפי התפיסות הנוצריות הגזעניות הבסיסיות בכל הנוגע ליהודים.

תפקיד הפרטור בלט ביחס לתפקידיהם של שאר נושאי המשרות הרומנים. הפרטור היה אחראי לנפה, והיו בידיו סמכויות נרחבות בהרבה יחסית לפרפקט. הפרטור היה אמון על "ביצוע הפעולות בשטח". בין שאר סמכויותיו היה עליו לפקח ולדווח על מצב רוחו של העם ועל דעת הקהל, ולספק הערכות בנוגע לסוגיות כגון מצב הביטחון וכוחן של תנועות המחותרת. לאור תפקידם המכריע של הפרטורים בבסרביה בביצוע הפקודות "לטהר את השטח", ניתן להבין טוב יותר את השפעתם על ביצוע קווי המדיניות כלפי היהודים המקומיים וכלפי המגורשים בטרנסניסטריה. על-פי-רוב היו הפרטורים משפטנים ולאומנים. כמה מהם היו חברים לשעבר במפלגות ובארגונים ימניים ואנטישמיים. רובם המכריע של הפרטורים נהגו להתעלל ביהודים בגטאות ובמחנות שבתחום שיפוטם, וכמה מהם אף רצחו יהודים במו ידיהם. הם הצליחו לסחוט מן היהודים את המעט שנותר להם. יוצאי הדופן המעטים ביניהם (שניים או שלושה) שהפגינו יחס אנושי כלפי היהודים, הוזכרו בעדות הניצולים, ואלו שבו והדגישו את פליאתם נוכח חריגה זו מן הנורמות ומן הכללים. שום פרטור לא סולק ממשרתו או נענש על רקע אכזריותו כלפי היהודים; ההפך הוא הנכון: היו ביניהם שנענשו על שנהגו כלפי היהודים ב"כפפות של משי".

הצבא הרומני

הארמיות הרומניות השלישית והרביעית פעלו בטרנסניסטריה במהלך השלב הראשון למלחמה. הצבא הרומני, אף יותר מן הז'נדרמים והמשטרה, יזם את מדיניות הענישה, הכליאה והרדיפה של יהודים בטרנסניסטריה. קציני החטיבות שהוצבו בטרנסניסטריה וקציני כל שאר היחידות יזמו צעדים נגד היהודים והקפידו לוודא כי הם מבוצעים בידי הרשויות האזרחיות ואף בידי הז'נדרמים. כשלא נאכפו פקודות אלו במלואן, תבעו הקצינים להעניש את מי שלא עשו כל שבכוחם לפעול נגד היהודים. הם הזהירו מפני התרופפות הפיקוח, ועמדו תמיד על המשמר מול כל שיפור בגורל היהודים. כשחשו בהקלה כלשהי באכיפת המדיניות וראו כי היהודים, במקום שייכלאו בגטאות, מסתובבים מחוצה להם, העבירו את המידע הזה לממשלה ולמטה הצבא ותבעו כי יינקטו צעדים נגד היהודים ונגד האחראים על ההידרדרות באכיפה.

בשלב הראשון לכיבוש, מאוגוסט ועד אוקטובר 1941, שיתפו יחידות מן הצבא הרומני פעולה עם הצבא הגרמני ועם האינזצגרופה ברצח יהודים באוקראינה ובחימוש האוקראינים המקומיים שהפכו לגרעין המיליציה האוקראינית הנוראה. המושלים המחוזיים והממשלה לא היו צריכים לשכנע את קציני הצבא בצדקת המדיניות נגד היהודים. המדיניות הזאת לא יצרה כל קונפליקט בין המצפון של קאדר הקצינים, שמערכת הערכים שלהם לא כללה את ערך קדושת החיים, ובין מימושה של מדיניות בלתי אנושית שהשחיתה וטימאה את הצבא ואת קציניו. ההפך הוא הנכון. קציני צבא אלו, מדרגת גנרל ומטה, הם שהתערבו כדי לוודא כי קווי

המדיניות נגד היהודים יבוצעו במלואם, כך ששום יהודי לא יימלט ממנת חלקו. תימוכין למסקנה זו ניתן למצוא בתכתובת בין רשויות הצבא לרשויות האזרחיות, שנשתמרה בחלקה הגדול. מפקד החטיבה הרביעית, קולונל ואסילי קונסטנטינסקו, קרא לקולונל ניקה, הפרפקט של מחוז בלטה, לוודא ש"שום יהודי לא יימלט ממאסר במחנות הריכוז שהוקמו". גם מפלת סטלינגרד ותבוסות הצבא הגרמני בקיץ 1943 לא הביאו בעקבותיהן כל מיתון או ריכוך בצווים נגד היהודים. הסיבות להתנהגות זו נעוצות, בראש ובראשונה, במסורת האנטישמית של הצבא, בגישה העוינת שהפגין מאז ומתמיד הפיקוד כלפי היהודי כחייל, ובשליטתו המוחלטת של אנטונסקו, ששימש לכל אורך המלחמה מעין רמטכ"ל-על של הצבא. במשפטו לאחר המלחמה טען אנטונסקו כי הוא עצמו לא התווה כל תכניות להשמדת היהודים, והטיל את כל האחריות למאורעות על מטה הצבא: "כל חיי אני עצמי מעולם לא נקטתי כל צעד שיביא למותו של אדם כלשהו אחר. בביתנו לא הרגנו אפילו אפרוח. לא אני זה שנקטתי בצעדים אלו, אלא מטה הצבא".

הז'נדרמריה, המשטרה והמיליציה האוקראינית

יחידות של הז'נדרמריה שהתארגנו בעת שעדיין היו בשטח רומניה, הוציאו אל הפועל את ההנחיה הסודית "לטהר את השטח" בבסרביה ובבוקובינה. יחידות אלו היו מסופחות לארמיות הרומניות ונפרסו בכל רחבי טרנסניסטריה מיד עם הכיבוש. נוסף על היותן אחראיות לשמירת החוק והסדר ניתנה להן גם "בלעדיות" בנושאי ביטחון. מטה המשטרה בטרנסניסטריה הוסמך ללחום בקומוניזם, למנוע מעשי חבלה וטרור, לנהל פעולות ריגול, למנוע תעמולה והפצת שמועות מגמתיות ולמנוע כל פעילות המנוגדת לאינטרסים של המדינה הרומנית. כמו כן הן היו אחראיות "לניוד האוכלוסייה היהודית, למשמעת בקרבה ולפיקוח על האוכלוסייה הזאת, כלומר להוצאת היהודים מן האזורים המאוכלסים בצפיפות ולהערכתם לאזורים דלי אוכלוסין".

הז'נדרמריה, בתיאום עם הצבא, בחרה את הנקודות שבהן יוצעו המגורשים היהודים ויחצו את נהר הדנייסטר. הז'נדרמים קיבלו הוראה להבטיח את תנועתם המתמדת של היהודים ואת העברתם רחוק ככל האפשר מן הדנייסטר וקרוב יותר לנהר הבוג. צו ממשלתי מס' 23 שיצא ב- 11 בנובמבר 1941, הסמיך את מטה הז'נדרמריה בטרנסניסטריה להחליט היכן יישבו המגורשים. הוחלט כי הז'נדרמים יפקחו על המגורשים, יערכו בדיקות שגרתיות בגטאות וידווחו לממשלה על המצב. הצו הסמיך את הז'נדרמים להוציא להורג יהודים שברחו מן הגטאות ומן המחנות.

המשלוחים הראשונים של יהודים שגורשו לטרנסניסטריה התקבלו בצדו האחר של הדנייסטר על-ידי ז'נדרמים שהמתינו שם לבואם. המטה הכללי של הז'נדרמריה בבוקרשט (Inspectoratul General al Jandarmeriei) הקים מטה נפרד של הז'נדרמריה

בטרנסניסטריה שיחידותיו היו כפופות מבחינה מנהלית למטה באודסה, אולם בכל הנוגע לפעילות הן היו כפופות למושל. במחוזות היו הז'נדרמים והמשטרה כפופים לפרפקטים שהיו אחראים על המחוזות. הפרפקטים היו אחראים לשמירה על הסדר ועל הביטחון במחוזותיהם. כבר בראשית ספטמבר 1941 מיהר המושל אלכסיאנו להורות על הקמת משטרה מקומית שהורכבה מתושבים מקומיים. בין תחומי האחריות שהוקצו לשוטרים אלו, שנודעו גם בשם "המיליציה האוקראינית", היו שמירה על הסדר הציבורי ועל השקט ו"יישום כל הצווים והתקנות שנקבעו בידי רשויות הצבא והרשויות האזרחיות".

המיליציה האוקראינית, או ליתר דיוק האוקראינים שחומשו בידי הרומנים, מילאו תפקיד מרכזי בפעולות הרצחניות שיזם הממשל בטרנסניסטריה במהלך חורף 1941-1942 במחנות הריכוז הסמוכים לבוג בדרום-מזרח טרנסניסטריה. באותה עת לא היו להם מדים מיוחדים, אך הם ענדו רצועות זרוע צבעוניות (לעתים בצבעי הדגל הרומני), ועליהן התנוססה המילה "משטרה" ברומנית (Politie).

למשטרה האוקראינית הוקצה תפקיד השמירה בגטאות ובמחנות בכל רחבי טרנסניסטריה. כמו כן הובאו השוטרים אל תוך הגטאות "ככל הנדרש" כדי לסייע בביצוע פעולות שונות מטעם השלטונות הרומניים, ביניהן לכידת עובדים, בדיקות פתע ועריכת מעצרים. לא כל האוקראינים הפגינו עוינות כלפי היהודים. רבים הציעו ליהודים הנרדפים סיוע ומקלט זמני, לעתים מתוך מניעים דתיים כנים. אולם תמיד היו מספיק גורמים בקרב האוכלוסייה האוקראינית שהיו מוכנים לרצוח יהודים, לענות אותם, לאנוס אותם ולהתעלל בהם.

איתור היהודים המקומיים

בטרנסניסטריה בוצע רצח העם בשלבים: ראשית בידי יחידות של איינזצגרופה D בפיקודו של קולונל אוטו אולנדורף. יחידות אלו חברו לחיילים מן הארמיה הגרמנית ה-11 ומן הארמיות הרומניות השלישית והרביעית; במעשי ההרג השתתפו חיילים גרמנים לצד רומנים. מספרם המדויק של היהודים שנרצחו בידי האיינזצגרופה אינו ידוע, אך על סמך עדותו של אולדנדורף הגיע מספרם לעשרות אלפים.

עובדה נוספת שאין עליה עוררין היא כי רוצחי איינזצגרופה D לא הצליחו להרוג את כל היהודים המקומיים בטרנסניסטריה; גודל המשימה, גודל האזור והצורך להישאר בקרבת פלוגות הסער – כל אלה מנעו מהם להשלים את המשימה. קציני האיינזצגרופה D בראשות אולדנדורף מתחו ביקורת קשה על המערכת הרומנית לרציחת היהודים. הם התנגדו לשכיחותם הגבוהה של מעשי ביזה ואונס שביצעו החיילים הרומנים והתרעמו על שלא טרחו לקבור את הגופות. עם תום גל הטבח הראשון שביצעו יחידות האיינזצגרופה ולאחר העברתם לצדו האחר של הבוג, שבו הניצולים היהודים שהסתתרו בין האוקראינים ביערות או במקומות מסתור שונים לבתיהם ההרוסים. על-פי חישובים המבוססים על דוחות

הז'נדרמריה והשלטונות הרומניים בטרנסניסטריה ועל סמך עדויות של יחידים, נותרו כ- 45,000 יהודים במחוז הצפוני ובמחוז המרכזי של טרנסניסטריה: מוגילב, טולצ'ין, ימפול, בלטה וריבניצה. באותה עת היו במחוזות האחרים של דרום טרנסניסטריה יותר מ- 45,000 יהודים וכמעט 100,000 באודסה. גורלם של יהודי אוקראינה נבדל בכל אחד משלושת האזורים. בין החודשים אוקטובר ודצמבר רוכזו הניצולים היהודים מדרום טרנסניסטריה במחנות המוות הרומניים על גדת נהר הבוג. יהודי אודסה גורשו, מקצתם ברגל ומקצתם ברכבות, לאותם מחנות לאחר כיבוש העיר בידי הצבא הרומני ולאחר פעולות התגמול הנרחבות נגד היהודים שבאו בעקבות הפיצוץ במטה הצבא הרומני.

מיד עם כניסתם לבירות המחוז יזמו היחידות הראשונות של הצבא הרומני, ובעקבותיהן יחידות הז'נדרמריה ולאחריהן הפרפקטים, מאמצים נמרצים לאתר את יהודי אוקראינה כדי לכלוא אותם בגטאות ובמחנות. פקודות הקבע של הצבא נוסחו בצו מס' 1 שנחתם בידי הגנרל הרומני הוגו שוואב (ממוצא גרמני). הצו הזה, שהופץ ברחובות ברומנית, בגרמנית וברוסית, פירט בין השאר את המדיניות כלפי היהודים:

היהודים יחיו בגטאות, בקולוניות, במחנות עבודה. כל יהודי המצוי כיום באזור טרנסניסטריה שלא יתייצב בפני השלטונות בתוך עשרה ימים מיום פרסום צו זה לשם קביעת מקום מגוריו, יוצא להורג. על היהודים נאסר לעזוב את הגטאות, את מחנות העבודה ואת השירות ללא אישור מן השלטונות. כל המפר צו זה ייענש בעונש מוות... כל יהודי המובא לטרנסניסטריה שינסה לחצות או יחצה את הגבול לרומניה בלא אישור השלטונות, יוצא להורג. כל מי שייתן מחסה ליהודים... צפוי לעונש מאסר של 12-3 שנים ולקנס הנע בין 100 ל- 200 מארקים.

מפקדי הצבא והכפופים להם קיבלו הוראה לדווח לעם כי עליהם להעביר מידע בנוגע לכל אדם זר המגיע לעירם, ונאסר עליהם לספק לו מקום מגורים בלא אישור הרשויות. הארמיה השלישית הוציאה צו מיוחד בעניין הזה, והוא שב ופורסם מעת לעת.

עם הגיעם לבירות המחוז ציוו הפרפקטים על יהודי המקום להתייצב ולהתפקד בפני הממשלה החדשה ודרשו מהם לעזוב את בתיהם ולעבור לגור בגטאות. ב- 3 בספטמבר 1941 הורה הקולונל ואסילי ניקה, פרפקט מחוז בלטה, לכל "היהודונים" בעיר לעבור להתגורר בגטו, אזור שהשתרע על פני ארבעה רחובות, וזאת בתוך שלושה ימים. הוא מינה את אחד היהודים לתפקיד ראש הגטו, והסמיך אותו להקים משטרה יהודית. הוא אסר על יציאה מגבולות הגטו, וחייב כל אדם שגילו בין 14 ל- 60 לעמוד לרשות השלטונות. נוסף על כך הוא הורה ליהודים לענוד את הטלאי הצהוב ובו מגן דויד, ולצדו מספר שהוקצה לכל יהודי לאחר רישומו בפנקס מיוחד.

מושל טרנסניסטריה הוציא צו מיוחד המחייב את הציבור להירשם ברשויות המקומיות ולקבל את מסמכי הזיהוי שלהם. אולם הצו הזה לא חל על היהודים שלא היו עוד בני חורין. הז'נדרמים יצאו לבצע את משימותיהם בעיירות טרנסניסטריה כשהם חמושים בצו מס' 1. על-פי צו זה היה עליהם לבדוק, בין השאר, "את מספר היהודונים בכל מקום יישוב, להקים גטאות, להכניס את היהודונים שנתפסו בחוץ אל הגטאות שבערים... תחת אבטחה כדי שלא יברחו לעברו האחר של הדנייסטר [מערבה]. החשודים והמועדים לפעילויות חבלניות יישלחו, לאחר חקירה... לנקודת האיסוף הקרובה".

באמצע אוקטובר 1941 דיווח מפקד הז'נדרמריה בטרנסניסטריה, הקולונל אמיל ברוסטיאנו, למושל טרנסניסטריה כי הושלמה משימת ריכוזם של היהודים המקומיים, וכי "היהודים מרוכזים בגטאות ובמחנות, ומפגינים דאגה עמוקה נוכח הצעדים שנקטו נגדם". ואכן, רדיפת היהודים המקומיים נמשכה עד שהגיע הכיבוש הרומני בטרנסניסטריה אל קצו. הז'נדרמים הקימו בעיירות רשת של מודיעים ואספו כל מידע אפשרי בנוגע למקום הימצאם של יהודים, יהודים-למחצה ואף ילדים שהוטבלו בלידתם לנצרות. רובם נאסרו ונשלחו למחנות. בניסיון מתמיד זה לאתר את יהודי אוקראינה חברו הפרטורים לצבא, לז'נדרמריה ולמשטרה.

השיירות

משלהי יולי 1941 ועד אביב 1943 נידו כ- 300,000 יהודים, הן מקומיים והן תושבי רומניה, ממקום למקום בשיירות שנדדו ברחבי טרנסניסטריה בהתאם לתכנית הכללית שגיבש מטה הצבא הרומני. התכנית הזאת התבססה על פקודות שנתן אנטונוסקו בעל-פה לאלכסיאנו בעת פגישתם בטיגינה בסוף אוגוסט 1941, טרם החתימה על הסכם טיגינה בין נציגי הצבא הרומני לנציגי הצבא הגרמני. המטרה הסופית של המסעות האלה הייתה העברת היהודים ששרדו את גל הרציחות הראשון הן ברומניה והן בטרנסניסטריה, למחנות עלובים שעדיין לא היו קיימים, סמוך לנהר הבוג. היהודים היו אמורים להישאר במחנות אלו עד שיבשילו התנאים להעבירם לצדו האחר של הנהר, וכך לטהר את טרנסניסטריה כליל מיהודים.

מטה הצבא קבע חמש נקודות שבהן יחצו השיירות את הדנייסטר, והקצה על גדות הבוג ארבעה אזורים שבהם ירוכזו היהודים. ב-6 בספטמבר 1941 ניסחה ממשלת טרנסניסטריה הנחיות אלו והעלתה אותן על הכתב תחת הכותרת "הנחיות לארגון השיירות להעברת אוכלוסייה מאזורים צפופי אוכלוסין לאזורים דלי אוכלוסין". הנחיות אלו הועברו במועדן לז'נדרמריה בטרנסניסטריה ולפרפקטים עוד בטרם נפרסו באזור. הז'נדרמריה הפכה את ההנחיות לתכנית עבודה המגדירה את אחד מיעדיהם כבר באחד הדוחות הראשונים כך:

"העברת האוכלוסייה היהודית מאזורים מאוכלסים בצפיפות לאזורים דלי אוכלוסין, שמירה על הסדר ופיקוח".

השלטונות הרומניים פטרו את עצמם מכל אחריות לקיומם של יהודים במחנות ובגטאות "באזורים המיושבים מחדש". הדבר אף הועלה על הכתב בהצהרה כי "היהודים יחיו על חשבונם, וניתן לשלוח אותם לעבוד בשדות או בסוגי עבודה אחרים". השלטונות הרומניים אף לא סיפקו מזון למגורשים, אלא השאירו את הנושא הזה לרצונם הטוב של מנהלי החוות השיתופיות ולראשי העיירות האוקראיניות שדרך חלפו השיירות.

הז'נדרמים ירו לבלי רחם והרגו את כל מי שפיגר מאחור, אף כי הדרכים היו בלתי עבירות כמעט. הם לא טרחו לקבור את המתים, ושובל הגוויות בדרך המובילה לנהר הבוג עורר את כעסם של הגרמנים. בחפשם אחר גשר קטן שנסחף בשיטפונות, או אחר מעבר נהר שהפך למשטח קרח חלקלק, הובילו הז'נדרמים את השיירות בדרכי עקלתון שהאריכו את המסע בקילומטרים רבים. רבים מאלפי היהודים המותשים והמורעבים הגיעו לנקודת שבירה והתמוטטו אף שידעו כי התמוטטות פירושה מוות. ילדים הפכו ליתומים, ויתומים אומצו בדרך על-ידי משפחות אחרות, או התעקשו להישאר לצד הוריהם הגוועים ונורו למוות עמם.

כנופיות אוקראיניות שפעלו בכל רחבי טרנסניסטריה, אך בעיקר במחוז מוגילב, תקפו את שיירות היהודים, שדדו, הרגו ולעתים אף נטלו את בגדיהם כשהם מותירים מאות יהודים עירומים לקפוא למוות. יהודים רבים, בייחוד המבוגרים שבהם, היו חלשים ותשושים מכדי לחלץ את רגליהם מן הבוץ העמוק, ונותרו על מקומם עד שירו בהם הז'נדרמים שהיו בחיל המאסף של השיירה.

כל שיירה נשדדה קודם כול בידי הז'נדרמים. בכל שיירה נאנסו ילדות ונשים צעירות בידי חיילי הז'נדרמריה, ובייחוד בידי הקצינים, שבחרו מקומות לינה המתאימים לקיום אורגיות. מפקדי השיירות לא היו אחראים לחיי היהודים, אלא אך ורק לניודם. יהודים אלו היו נטולי שם וזהות. מתנדבים אוקראינים, רובם רומנים מקומיים (Moldoveni), שכנו כעבור זמן "המיליציה האוקראינית", ליוו את השיירות בחצותן את המדינה, והפגינו אכזריות רבה, אף יותר משהפגינו הז'נדרמים הרומנים. האחרונים, שעדיין לא הכירו את האזור ואת הדרכים בו, החלו להסתמך על אותם מתנדבים ולהעביר להם אחריות חלקית לשמירה על השיירות ולליווןן. רבים מהאוקראינים האלה חומשו בידי איימצגרופה D עוד בחודשים יולי ואוגוסט 1941 כשסייעו ברצח עשרות אלפי יהודים. הם כבר ידעו כי חייהם של יהודים הם דבר של מה בכך.

בניגוד לגרמנים, לא יכלו הרומנים לטפל במספר כה רב של יהודים. לא עמד לרשותם מנגנון השמדה מספק לתכנון ולביצוע רצח עם בקנה מידה גדול מכפי שאפשרו השיטות המאולתרות ששימשו באזורים הכפריים של בסרביה ובוקובינה וצעדות המוות על פני הדנייסטר. כפי שעולה בבירור ממסמכים שנכתבו באותה עת, הרומנים קיוו כי הגרמנים –

איינזצגרופה D, הצבא, או האוכלוסייה הגרמנית המקומית – יפתרו בעבורם את הבעיה. מפקד מטה הצבא של הארמיה השנייה, הקולונל ספירה, הדגיש בהתייחסו לנושא את הסעיף בהסכם טיגינה המציין כי "היהודים ירוכזו במחנות עבודה ויועבדו עד אשר - עם תום הפעולות [הצבאיות] - יהיה אפשר לפנותם מזרחה".

כ- 15 יום לאחר תחילת הגירושים הראשונים דיווח מפקד הז'נדרמריה בטרנסניסטריה, הקולונל ברוסטיאנו, לממשל בטרנסניסטריה כי התכנית להעברת היהודים קרסה: לא היה כל סדר ולא הייתה כל היצמדות ללוחות הזמנים; לא היו מתקנים נאותים ללינה ולא היה אוכל למגורשים. יתרה מזאת, העברת היהודים נעשתה לא רק בידי הז'נדרמים שהיו פרוסים באזור, אלא גם בידי יחידות של הצבא הרומני והצבא הגרמני "המוסיפות להזרים קבוצות של יהודים שאין לנו בעבורם מתקנים". מפקד הז'נדרמריה ביקש מן המושל הנחיות באשר לאופן שבו יש להאכיל "יהודים אלו" ולהחזיקם בחיים.

ניוד היהודים לעבר הבוג בשיירות של כמה מאות או כמה אלפים המשיך להתבצע במהלך החודשים אוקטובר ונובמבר 1941, אך נעשה באי-סדר מוחלט. הרומנים, שזנחו את תכניותיהם המקוריות לכונן את השיירות למקומות יישוב מסוימים על הבוג, השאירו תחת זאת אלפי יהודים בערים ובעיירות שלא נועדו לשמש גטאות או מחנות עבודה. היעדים הסופיים נותרו על כנם, ומעת לעת נידו שוב שיירות שנעצרו, והניצולים הובלו מזרחה לעבר הבוג. התנועה המתמדת של השיירות הופרעה בראשית אוקטובר עם התפשטות מגפת טיפוס, שחיסלה יהודים רבים עוד בבסרביה, גם בקרב הז'נדרמים שליוו את השיירות.

אנטונסקו, שעקב אחר גירוש היהודים כאילו היה זה מבצע צבאי, ציין ב- 18 בנובמבר 1941 בישיבת ממשלה כי העיר יאסי הייתה "דחוסה" ביהודים; עתה, משרוקנה העיר בחלקה מיהודיה, הוא נתקל בקשיים רבים "עם אלו ששלחתי אל הבוג. רק אני יודע כמה מתו בדרך". האמירה הזאת מאשרת כי אנטונסקו עקב אחר תהליך הגירוש, וכי היה מודע היטב לרצח היהודים בשיירות ולמותם מקור ומרעב. למעשה, נתונים סטטיסטיים שנאספו בפקודתו סיפקו לו תמונה מהימנה על היקף ההשמדה.

בראשית נובמבר 1941, בעקבות הטבח באודסה, הגיעה הממשלה למסקנה כי לא ניתן עוד להמשיך ולשלוח מספר רב של יהודים אל נהר הבוג. כיוון שהפתרון הגרמני ל"בעיה היהודית" לא מומש עדיין במלואו, ביקש אלכסיאנו ממפקד הז'נדרמריה להכין טיוטת צו זמנית בנוגע למעמד היהודים, לחובותיהם ולתנאי המחיה בגטאות. אלכסיאנו ציין, כי בעקבות הגירושים נוצר המצב שטרנסניסטריה מצאה לפתע שיש בה ריכוז אדיר של יהודים. המושל הציג את "טיטת הצו" שלו בפני אנטונסקו. גם במקרה הזה צוין כי היעד הסופי הוא להביא את כל השיירות לאזור הסמוך לבוג. הממשל בטרנסניסטריה פטר את עצמו מכל אחריות לגורל היהודים, לפרנסתם, למגורים, לטיפול רפואי, לחימום ולמזון בעבורם. הצו ירד

לפרטי פרטים בנוגע לאיסורים השונים ולחובתם של היהודים להיות תמיד זמינים לשירות השלטונות. כך הפך אותם למעשה לעבדי המדינה הרומנית.

כאמור, הצו נשלח לאנטונסקו לעיון ולאישור, וחזר בצורתו הסופית כצו מס' 23. צו זה קבע את הכללים ששלטו בחיי היהודים בטרנסניסטריה עד לרגע שבו גורשו הלאה, או לחלופין, הומתו. צו מס' 23 כופף למעשה את היהודים לתחום שיפוטן של כמה רשויות וזרועות של הממשלה. הפרפקטים, הפרטורים וכל מי שעשה שימוש בכוח עבודה יהודי – מנהלים רומנים שהעסיקה הממשלה, אגרונומים שהגיעו מרומניה כדי לנהל את החוות, מפקדים של כוח חיל המצב שקיבלו לידיהם יהודים לעבודה, וכיוצא באלה – כולם הפכו לאדוני היהודים. הלכה למעשה, קיומם של אדונים כה רבים אפשר את אכיפתן של תקנות שרירותיות לחלוטין נגד היהודים, ועלה בקנה אחד עם טבעם המושחת, הידוע לשמצה, של אנשי הצבא והקצינים ושל הז'נדרמריה הרומנית.

כפי שצוין לעיל, עקב זרם השיירות המתמיד לעבר הבוג ובשל סירובם של הגרמנים להתיר לשיירות אלו לחצות את הנהר התפרסם צו זה. אלכסיאנו הכריז חד-משמעית כי "לא יהיה לנו שקט בטרנסניסטריה עד שלא נמלא את המנדט... להעברת היהודים אל מעבר לבוג". אלכסיאנו התנגד עקרונית להקמת הגטאות והדגיש: "לדעתי 'הבעיה היהודית' באודסה ובטרנסניסטריה חייבת להיפתר באמצעות גישה רדיקלית, ופתרון זה ניתן ליישם אך ורק באמצעות סילוקם המוחלט של היהודים מטרנסניסטריה והעברתם אל מעבר לבוג, כפי שהוחלט בהסכם עם הגרמנים".

כאמור, תוכן הפקודות שנתן אנטונסקו בעל-פה לאלכסיאנו אינו ידוע. אולם בדוחות ששלח לאנטונסקו שילב המושל רמיזות אחדות באשר לנקודות שנדונו בשעתו. אבל ניתן לשחזר, בקווים כלליים, את הפקודות שניתנו לאלכסיאנו וכן את מצב הדברים בסתיו ובחורף 1941, שהוביל להחלטה לרצוח יותר מ- 200,000 יהודים בחורף 1941-1942. מנתונים רשמיים של רומניה עולה כי במהלך סתיו וחורף 1941 חלפו דרך חמש נקודות החצייה על פני הדנייסטר 118,847 מגורשים. החלוקה הייתה כדלהלן: 55,913 דרך מוגילב; 35,276 דרך ימפול; 24,570 דרך ריבניצה; 872 דרך טירספול ו- 2,216 דרך אובידופול (יסקה). אולם בפועל עמד מספרם של המגורשים על כ- 180,000. את הנתון הזה ציין ב- 1946 אנטונסקו עצמו.

בינואר 1942, כשהגיעו אל קצם הגירושים הגדולים מבסרביה, מבוקובינה וממחוז דורוהוי, היו מרבית המגורשים מרוכזים באזור באזור גולטה ובשלושה מחוזות: מוגילב, טולצ'ין ובלטה. המצב הזה היה מנוגד לתכנית המקורית שעל-פיה היו אמורים היהודים להיות מוחזקים בגטאות ובמחנות שהוקצו בעבורם על הבוג. השינוי הזה בתכנית נבע מחוסר מיומנות הן ברמת התכנון והן ברמת הביצוע.

"ממלכת המוות"

ב- 17 באוקטובר 1941, לאחר נפילת אודסה, שלח גוסטב ריכטר, נציגו של אייכמן ברומניה, מזכר לממונים עליו, ובו דיווח כי המרשל אנטונסקו הורה על ריכוזם ועל השמדתם של 110,000 יהודים מבסרביה ומבוקובינה בשני יערות סמוך לבוג. ריכטר למד על דבר התכנית מפי ראדו לקה, שהיה בשעתו אחד ממנהלי שירות הביטחון הרומני וסוכן נאצי ותיק. המסמך הזה והפקודות השונות שהוציאו אנטונסקו והממשל הרומני בטרנסניסטריה במהלך החודשים הבאים, מאשרים כי אנטונסקו עצמו תכנן את ריכוזם של המוני היהודים ואת השמדתם. אף שהתכנית הזאת לא בוצעה ככתבה וכלשוונה, הרי מטרותיה - כמו כל התכניות והפקודות הרומניות בנוגע ליהודים - הושגו.

כפי שהעיד מיהאי אנטונסקו בחקירתו לאחר המלחמה, הגרמנים לא היו צריכים ללחוץ על אנטונסקו: המרשל עצמו נתן את הפקודה לגרש את היהודים מבסרביה ומבוקובינה. בשלהי חודש אוגוסט הועברו הפקודות בנוגע להעברתם של המגורשים אל הבוג לגנרל וויקולסקו, מושל בסרביה, ולארכסיאנו, מושל טרנסניסטריה. בראשית דצמבר 1941 נזף אנטונסקו בשני המושלים משום שחש כי לא הצליחו להחרים את הזהב מידי המגורשים. הוא הדגיש כי ניתן להם די זמן כדי להתכונן למבצע.

כפי שראינו, רק חלק מיהודי בסרביה ובוקובינה הגיעו בסופו של דבר אל גדות הבוג; השיירות נשלחו גם לכיוונים אחרים. שילוב של נסיבות בלתי צפויות, בכללן המצב באודסה, מגפת הטיפוס והימצאותם של יהודים מקומיים רבים מכפי שצפו הרומנים - כל אלה הובילו לשינוי בתכנית. במקום לגרום לחיסולם של 110,000 יהודים מבסרביה ומבוקובינה, עסקה התכנית החדשה בתכנון חיסולם של יהודים במספר דומה. היו ביניהם כ- 25,000 יהודים מאותם אזורים ועוד לפחות 85,000 יהודים אוקראינים מקומיים מדרום טרנסניסטריה ומאודסה. המבצע הזה הפך את מחוז גולטה ואת האזור הסובב אותו ל"ממלכת מוות" שנשלטה שלטון משולח רסן בידי קצין בדרג נמוך יחסית בז'נדרמריה, לוטננט-קולונל מודסט איסופסקו, ששימש כפרפקט המחוז.

במהלך החודשים נובמבר ודצמבר 1941 תוקנה התכנית הכללית כתוצאה מכמה גורמים בלתי צפויים. מגפת הטיפוס שפרצה בקרב עשרות אלפי המגורשים הפכה אותם לסכנה לסביבתם. היה צריך למנוע את התפשטות המגפה אל יחידות הצבא הרומני שהוצבו בטרנסניסטריה ולאותן יחידות שהיו בדרכן אל החזית, גם במחיר חייהם של כל היהודים. כמו כן היה הכרח לשמור בדרום טרנסניסטריה על מעבר נקי מסכנת המגפה, שדרכו יוכלו לעבור שיירות אספקה צבאיות. שנאתו העזה של אנטונסקו ליהודי "רוסיה", שהיו בעיניו יהודים וקומוניסטים גם יחד, כעסו הבלתי מרוסן על מספרם הבלתי נסבל של הנפגעים הרומנים

במתקפה על אודסה, ושיגיונותיו האנטישמיים בנוגע לכל דבר הקשור ל"סכנה" היהודית-בולשוויקית – גם לכל אלה נודעה השפעה.

מושל טרנסניסטריה, אלכסיאנו, מסר בחקירתו ב-1946 כי כשהובאו המגורשים מבסרביה ומבוקובינה, "ניתנה פקודה שלא להשאירם בטרנסניסטריה, אלא למסור אותם לידי הגרמנים בבוג". אולם לדברי אלכסיאנו ועמיתו מיהאי אנטונסקו, אירעה תקלה בתכנית. השיירה הראשונה, שמנתה 1,000 יהודים, חצתה את הבוג סמוך לעיר פרבומיסק, התקבלה בידי הקומיסר הגרמני, והוא שהורה על הריגתם. כפי שעולה מדבריו של אלכסיאנו, הוא היה מודאג לא מן ההרג עצמו אלא מן העובדה שהגרמנים לא נתנו לו כל "אישור" או "קבלה" (dovada) על היהודים שקיבלו לידיהם ורצחו: "כשראיתי שהגרמנים לא נתנו כל קבלה לפרפקט שלנו (איסופסקו), עצרתי את כל שיירות היהודים וזאת בלי לקבל את אישור המרשל אנטונסקו, והוריתי כי יישארו בעיירות שאליהן הגיעו עד שהמרשל יחליט מה לעשות בהן".

אלכסיאנו ניסה לטשטש את העובדה כי מהות ההחלטה על מסירת היהודים לרשויות הכיבוש הגרמני באוקראינה, פירושה היה הסכמה לחיסולם. הוא ניסה להקהות עובדה נוספת – שהתקשות הגרמנים על הריגת היהודים בלי לתת "קבלה" לא הייתה הסיבה היחידה לריכוז מספר רב של יהודים במחוז גולטה. הייתה גם החלטה עצמאית של רומניה, שלא הייתה קשורה כלל לגרמניה, לגרש את כל היהודים מדרום טרנסניסטריה וממחוזות נוספים, כולל מחוז אודסה, למחנות אלו, כדי ליצור אזור נקי מיהודים נגועי טיפוס שדרכו יוכלו לעבור שיירות האספקה אל החזית, וכן כדי להבטיח שאודסה, שבה התגורר אלכסיאנו, תהיה "נקייה" לחלוטין מיהודים.

הממשל הרומני במחוז גולטה הוקם בראשית אוקטובר 1941. מודסק איסופסקו, לוטננט-קולונל בז'נדרמריה, עמד בראש המחוז מראשית הקמתו ועד לפינויו. מחוז גולטה, המחוז המרוחק ביותר מן הגבול הרומני על הדנייסטר, היה אזור מיושב בדלילות, ובו כמה ערים וכמה מאות עיירות מבודדות למדי. איסופסקו בחר באריסטיד פאדורה, קצין במשטרה החשאית בבוקרשט, להיות סגנו. פאדורה טיפל בענייני יהודים גם בבוקרשט. לסגן הפרפקט המושחת, שהיה איש אלים ואנטישמי מוצהר, לא היו כל תכונות מיוחדות, אך הוא נחשב מתאים למלא את התפקיד שהופקד בידיו.

בשלהי אוקטובר ובראשית נובמבר 1941 התפרסה הז'נדרמריה ב"ממלכת המוות" בנפת דומאנבקה, אתר מחנות המוות. הז'נדרמים הרומנים היו מעטים ומבודדים ופעלו באזור נרחב. מתנדבים מקומיים מילאו את המחסור בכוח האדם. בתקופה הזאת, שבה הייתה כמות הז'נדרמים מצומצמת, הסתייע משרד הפרפקטים בשירותי הצבא. גדוד חיל הרגלים מס' 20 של הדיביזיה הרביעית הוצב באזור, ויחידה גדולה הוצבה בעיירה הרומנית לובשבקה סמוך למחנה ואזדובקה. עם הגיעם למחוז, ובייחוד לעיירות ששימשו אתרים

לריכוזם של עשרות אלפי יהודים, הם מצאו שם יחידות של ז'נדרמים שהובילו את שיירות היהודים שגורשו ממחוז אוצ'קוב, מאודסה ומברזובקה. מספרם של ז'נדרמים אלו היה מועט, ומרבית הסגל שליווה את השיירות גויס מקרב הרומנים המקומיים במחוזות הסמוכים לדנייסטר או מקרב הרומנים שבמחוז אודסה. רומנים מקומיים אלו מטרנסניסטריה, כפי שהעידו הניצולים המעטים, היו אכזריים וקטלניים במיוחד.

המבצע להעברת השיירות ולכליאת היהודים במחנות המוות שבמחוז גולטה אורגן כמובן בידי מטה הצבא ובידי הממשל בטרנסניסטריה, ומיותר לציין כי המדינה הרומנית פטרה את עצמה מכל דאגה לגורלם. היהודים שהובאו בשיירות לא מצאו כל מקלט ומזון; היעד היה חיסולם ה"טבעי" של היהודים ללא חוליות מוות בסגנון נאצי. כאמור לעיל, לרשות הממשלה הרומנית לא עמדה תשתית לרצח המוני, והמושל וצוותו קיוו כי הגרמנים יעשו את העבודה הרצחנית, כך שיהיה ניתן להעביר את היהודים אל מעבר לנהר הבוג.

השתלשלות המאורעות שהביאה לריכוזם של כ- 80,000 יהודים במחוז גולטה לבדו עד שהגרמנים הסכימו לקחתם, לרצוח אותם ולתת לרומנים "קבלה" בעבור הפרפקט איסופסקו, יסודה בתכנון לקוי מצד מטה הצבא הרומני, באדישות לגורל היהודים ובהחלטות אד-הוק שקיבל איסופסקו בניסיון להתמודד עם כמויות כה גדולות של אנשים שבעיניו חדלו להיות בני אנוש. מפקדי הצבא במחוז היו מוטרדים יותר ויותר מערמות הגופות הלא קבורות שנערמו בדרכים ובשדות, ומן הסכנה להתפשטות מחלות מידבקות בשל ריכוז היהודים במחנות הדלים שהוקמו בדרך לנהר הבוג. מפקד גדוד חיל רגלים מס' 20 ביקש מן הפרפקט לנקוט צעדים כדי להתמודד עם עניינים אלו. הפרפקט העביר את הנושא לטיפולו של סגן משנה ביולארן, מפקד יחידת הז'נדרמריה הקטנה שהועמדה לרשותו בגולטה. מכאן, שכבר בראשית נובמבר 1941 הפך המחנה בבוגדנובקה למחנה מוות, יעד ליהודים שלא יכלו עוד לעבוד או גוססו. גם שם לא ננקטו כל צעדים ל"טיפול" סופי או לקבורת המתים.

באמצע חודש נובמבר ניצב הפרפקט איסופסקו בפני "סיוט יהודי" שעמו לא ידע כיצד להתמודד, דהיינו הגעתם הקרבה של עשרות אלפי יהודים נוספים בטרם הצליח לקבור את אלפי גופות היהודים שכבר נרצחו. ב- 13 בנובמבר 1941 שלח איסופסקו לאלכסיאנו דוח חסוי בכתב יד ובו תיאר את המצב ב"ממלכתו". הדוח הזה מבהיר כי כבר אז הבין שהתחום שבשליטתו עומד להפוך ל"ממלכת מוות":

כאשר קיבלתי לידי את המחוז, מצאתי בו כמה מחנות של יהודונים, חלק [מהם] נאספו בערים, ורובם נשלחו אל עברו האחר של הדנייסטר... בטרם הגיעה שיירת היהודונים מוודובקה, נשלחו 9,000 יהודונים מאודסה, כך שנכון לעכשיו, עם אלו שכבר היו שם ועם אלו שהגיעו בינתיים, משוכנים 11,000 יהודונים בחווה הממשלתית בדירי חזירים שאינם יכולים להכיל 7,000 חזירים. ראש הכפר ומנהל החווה הממשלתית פנו אליי היום נואשים,

משום שנאמר להם כי למעלה מ- 40,000 יהודונים נוספים מצויים בדרכם מאודסה... אין להם כוח לעבוד... רוב [היהודים במחנה] חולים בשחפת וסובלים מדיזנטריה ומטיפוס. כדי שלא נזהם את האזור כולו, אני מפציר בך כי לא יישלחו עוד יהודים לאזור הזה. כולי תקווה כי בקרוב נוכל להעביר את הנמצאים כאן לעברו האחר של הבוג, ובעתיד הקרוב נטהר לחלוטין את האוויר שלנו. אולם, אני מתחנן [בפניך], כי אל יזוהם [האוויר] שוב על-ידי [שיגור] משלוחים חדשים של יהודונים.

דברי הפרפקט מעידים בבירור כי לפני הגעת הטרנספורטים שמנו 40,000 יהודים, כבר היו במחוז 28,000 יהודים. רק 18,000 מהם היו בין החיים. במקום היו פזורות כ- 10,000 גוויות שלא נקברו. צפיפות היתר במחנות הקיימים הגיעה כבר לשיאה: מרבית היהודים היו נגועים בטיפוס ובשחפת, ומדי יום מתו בבוגדנובקה 500 יהודים. גם איסופסקו וגם אלכסיאנו עדיין קיוו כי הגרמנים יסכימו לקחת את היהודים ולחסלם בצד שלהם. איסופסקו והז'נדרמים המעטים שעמדו לשירותו לא הצליחו לפתור את הבעיה הפשוטה יחסית של קבורת 10,000 הגופות שבמחנות בטרם הוצפו המחנות בעשרות אלפי יהודים נוספים.

בין מפקדי הארמיה השלישית, בייחוד בדרום טרנסניסטריה, נוצר הרושם כי הפתרון לסכנה של התפרצות מגפת טיפוס בקרב החיילים ואף בקרב האוקראינים הוא סילוק היהודים מזרחה אל "ממלכת המוות". במצב מעין זה, שבו ניסו לקבור אלפי גופות ולהגן על החיילים בעוד שיירות היהודים ממשיכות להגיע בלי הפסקה, היו הסיכויים לעצירת המגפה אפסיים. ב"ממלכת המוות" עצמה ביקשו יחידות הצבא ממשד הפרפקטים להרחיק את מחנות היהודים, אף שלא היה עוד לאן להתרחק: אוקראינה של אנטונוסקו הסתיימה בנהר הבוג. באמצע דצמבר 1941 רוכזו מסות אדירות של יהודים – חיים וגוססים – במחנה בוגדנובקה; הסיוט הנורא ביותר של איסופסקו התממש. הוא העריך את מספר היהודים במקום ב- 0 52,000; מקצתם נדחסו אל כ- 40 או אולי 50 צריפים שהיו פזורים באזור, בעוד אחרים נותרו מחוצה להם, בלא מחסה, מפוזרים על פני שטח של שלושה קילומטרים לאורך הגדה המערבית של הבוג, 35 קילומטרים מדרום לעיר גולטה. מגדלי ההחמצה היו מלאים גופות, ובצריפים שכבו החיים והמתים אלה לצד אלה בטמפרטורות של 30 מעלות מתחת לאפס. לדברי מפקד תחנת הז'נדרמריה במחנה, רב סמל ניקולה מלינסקו, זינק שיעור המוות מ- 50-100 יהודים ליום ל-500.

קציר הדמים

מרגע שנכשלה התכנית להעביר את היהודים לרשות הגרמנים מעבר לבוג, היה על אנטונוסקו להחליט מה לעשות ביותר מ- 70,000 היהודים הנוותרים, רובם חולי טיפוס. ההחלטה לרצוח עשרות אלפי יהודים בבוגדנובקה ולאחר מכן בדומנבקה נתקבלה על-ידי הממשל

בטרנסניסטריה באישורו של אנטוונסקו. אמנם באמצע בנובמבר 1941 עדיין קיווה איסופסקו כי היהודים שרוכזו בבוגדנובקה יועברו לידי הגרמנים, אבל כל המגעים בעניין הזה עלו בתוהו. ההחלטה להשמיד את היהודים התקבלה פה אחד על-ידי ראשי מינהל הבריאות של ממשל טרנסניסטריה ועל-ידי אגף הרפואה של הצבא. ד"ר טטראנו, ראש המינהל, היה רופא צבאי במילואים בדרגת מייג'ור, מומחה למחלות מדבקות, חוקר בכיר במכון להיגיינה בבוקרשט. ההחלטה להשמיד את היהודים ולשרוף את גופותיהם לא הייתה יכולה להתקבל בלא אישורו של המפקח הרפואי הראשי של הצבא הרומני, ד"ר מיהאי נגולסקו. לאור דוחות שקיבל מן הרופאים הצבאיים ששירתו ביחידות במחוזות גולטה וברזובקה היה המפקח הרפואי מודע לתנאים המחרדיים בבוגדנובקה. בחוברת שפרסם ב-1943 הסביר ד"ר טטראנו כי הצבא ניסה למנוע את הישנות האסון שהתרחש במהלך מלחמת העולם הראשונה בין השנים 1916-1918, כשמתו מטיפוס עשרות אלפי חיילים ואזרחים.

גורל היהודים מאודסה ומדרום טרנסניסטריה נדון ב-16 בדצמבר 1941 בישיבה של ראשי ממשלת רומניה בבוקרשט. השם בבוגדנובקה לא הוזכר במהלך המפגש הקצר, אולם המסר של אנטוונסקו היה חד וחלק. בישיבה זו נתן אנטוונסקו לאלכסיאנו יד חופשית לשלוט באזור כראות עיניו. בכל הנוגע ליהודים החליט אנטוונסקו שלא להמתין למגעים עם הגרמנים, אלא להתקדם במימוש "הפתרון הסופי" בכוחות עצמו.

הפקודה לירות ביהודים בבוגדנובקה הועברה לאיסופסקו על-ידי שליח מיוחד מטעם הממשלה. הצו שהגיע באמצע נובמבר הסמיך אותו לבצע פעולות חשאיות הנוגעות להגנה ולביטחון הלאומי בשטח טרנסניסטריה. ככל הידוע, ניתנה ההוראה אישית ובעל-פה, אולם הפרטים באשר לשרפת הגופות אושרו בכתב בידי מושל טרנסניסטריה. איסופסקו, שלא הייתה לו כל בעיה עם חיסול היהודים ואשר בממלכתו הרחוקה מהדנייסטר שימש סגן המנהיג, העביר את ההוראה בעל-פה לסגנו פאדורה, שהיה האחראי הבלעדי לענייני יהודים בממלכתו. פאדורה בן ה-24, שנודע בכך שהכה למוות יהודים משום שהעזו לזוז ממקומם כשהביט בהם וכי העביר נערות יהודיות יפות לביתו, לא ראה כל פשע בפקודה, והעביר אותה בכתב לזוסילי מנסקו, פרטור נפת דומנבקה. לצורך הוצאתה גויסו כ-70 שוטרים אוקראינים מהמחוז. האחריות לביצוע הצו הוטלה על אפנסי אנדרוסין, שוטר אוקראיני בן 51 שנולד בקישינב.

לאחר הריגת היהודים בגולטה קיבל אנדרוסין פקודה בכתב בחתימת סגן הפרפקט פאדורה לירות בכל היהודים במחנה בבוגדנובקה. אנדרוסין הגיע לבוגדנובקה ב-20 בדצמבר בשעה 9 בבוקר, והודיע למלינסקו כי יש בידיו צו כתוב המורה לירות בכל היהודים. חשוב לציין כי כתבי האישום והעדויות מפי הניצולים המעטים אישרו כי מעשה הרצח היה מבצע רומני מיסודו: הגרמנים לא התערבו, וכל צוות גרמני לא נכח במהלך מעשי ההריגה. המשטרה האוקראינית לבשה בגדים אזרחיים ורצועות זרוע לבנות שעליהן התנוססו המילים "המשטרה הרומנית".

האתר שנבחר בעבור הרצח ההמוני היה ממוקם בכמה גאיות או אפיקי נהר יבשים, המובילים לנהר הבוג, במרחק שניים עד שלושה קילומטרים מבוגדנובקה. דרך לא סלולה שעברה דרך יער קטן, הובילה אליו. ביער הזה נשדדו הקרבנות בפעם האחרונה בטרם נרצחו על הגבעה שמעל לעמק. למבצע הגדול הזה קדם מבצע בסדר גודל קטן יותר בתוך המחנה עצמו. המשטרה האוקראינית, בפיקודו של מנסקו, פרצה לדירי החזירים ופקדה: "ילדים, בעלי מום, נכים וזקנים שלא יכולים לזוז או הולכים בקושי - אל הרפת". למעשה היו במקום ארבע רפתות, ולתוכן נדחסו 4,000 עד 5,000 יהודים שדופים כשלדים. רפתות אלו ננעלו מבחוץ, והדלתות והגגות כוסו בתבן שנטבל בבנזין. אז נשמעה פקודה ברומנית: "הדליקו את האש!" ו"בתוך דקות ספורות", כפי שצוין בכתב האישום, הרפתות על 5,000 האנשים החיים שבתוכן "עלו באש כאלומות חציר" בפיקוחם של השוטרים האוקראינים, בעוד עשרות אלפי יהודים שנותרו נעולים בדירי החזירים וברפתות שומעים את זעקות האימים של אלו שנשרפו חיים. מבצע זה נערך בבוקר יום ראשון, 21 בדצמבר 1941, היום האחרון לחג החנוכה.

בעוד הרפתות עולות באש הקיפו השוטרים האוקראינים את דירי החזירים והחלו להכות את היהודים, לקללם ולירות בהם כדי להוציאם מתוכם במהירות. היהודים הוצאו מכל הרפתות, הוצעדו לעבר גדות הבוג, לתוך עמק גדול, ובו נורו בכדורי דומדום. כך התנהלו הדברים במהלך 21, 22 ו-23 בדצמבר עד לערב חג המולד.

הז'נדרמים והשוטרים האוקראינים רוקנו אחד-אחד את דירי החזירים, והורו ליהודים להותיר את חבילותיהם וצרורותיהם במקומם. בטרם כרעו על ברכיהם והמתינו לכדור בצווארם, נאלצו היהודים לעבור את "הזוועה הסופית" כפי שצוין בכתב האישום: ביער קיבלו הוראה להסיר מגופם כל עצם זר. כל מי שלא הצליח להסיר את טבעותיו במהירות מספקת, נחתכה אצבעו כשהטבעת עליה. שיניים, אם היו עשויות זהב, נעקרו ממקומן במכות רובה או באמצעות צבת. משם נדחפו היהודים בריצה אל הגיא, עירומים או עירומים כמעט, ובגובה של 30 מטרים נורו באקדחים וברובים רוסיים. ב-24 בדצמבר הופסקה ה"עבודה" מוקדם, ומרבית השוטרים הלכו לבתיהם, לחגוג את ערב חג המולד.

מעשי הרצח התחדשו ב-28 בדצמבר ונמשכו עד 30 בדצמבר 1941. שלב זה היה איטי יותר, שכן השוטרים היו עייפים משהו מן העבודה, ולכן השתעשעו ושתו לשכרה. הסמגון, משקה אלכוהולי, סופק בשפע. נשים ונערות יהודיות רבות הופרדו ממשפחותיהן שנידונו למוות, והוחזקו באגף נפרד של החווה הממשלתית כדי להכין אוכל לשוטרים האוקראינים ולשרתם. הבור והגופות בתוכו בער ברציפות. בפיקוחם של היערנים האוקראינים הביאה קבוצת יהודים דרך קבע בולי עץ מן המחסנים שביער.

בגולטה נחגגה השנה החדשה כמיטב המסורת. כמרים אחדים הגיעו לגולטה עם משלחת הכנסייה האורתודוקסית כדי לפתוח מחדש את הכנסיות ולקרב את האוקראינים לישו. למרות

הקור העז הגיעו אורחים מבוקרשט, ביניהם משפחתו של איסופסקו, ובמקום הייתה אף מקהלה מקומית. איסופסקו מיהר לשלוח מברק ברכה לשנה החדשה למרשל אנטוונסקו בשמו ובשם צוותו. המברק אף זכה לתגובה מצד המרשל שהודה לאיסופסקו, ושלח "מיטב איחולים לשנה החדשה".

ההוצאות להורג התחדשו ב- 3 או ב- 4 בינואר 1942, הפעם בקנה מידה קטן בהרבה. היו פחות שוטרים ופחות יהודים, והז'נדרמים המעטים סייעו ככל יכולתם. השוטרים נכנסו לכל דיר והוציאו משם בכוח את היהודים. מי שלא יכלו ללכת נורו במקום, מחוץ לדיר או בדרכם אל הבור. הרציחות הופסקו ב- 9 בינואר 1942. לאחר מכן הפכה בוגדנובקה לאתר "עלייה לרגל" לאוקראינים ולרומנים. בלילה חפרו האוקראינים וחיפשו זהב ואוצרות אחרים. הרומנים, בעיקר הסגל שבמטה הפרפקטים ומפקדי הז'נדרמריה, אף הם חיפשו זהב בקרב הניצולים המעטים.

דומנבקה

בדומנבקה, עיירה יהודית קטנה על הדרך המחברת בין אודסה לגולטה, הוקם מחנה עבודה כדי להיות מאגר עובדים, בעיקר בעלי מלאכה, שיהיו זמינים לשימוש הרשויות הרומניות במחוז. אולם, בשל "צפיפות היתר" בבוגדנובקה (שבאותה עת מנתה האוכלוסייה בה 12,000 נפש), חלק מן השיירות ממחוזות אודסה, אוצ'קוב וברזובקה שבדרום נותרו בדומנבקה, בעוד אחרות המשיכו לבוגדנובקה.

היהודים מן העיר אודסה נלקחו לבוגדנובקה ברגל או ברכבות; משם המשיכו ברגל לאזור מוסטובוי-ניקולאייבקה-דומנבקה, מלווים בז'נדרמים. כשנפתחו דלתותיהם של קרונות המטען, רוקנו אותם הז'נדרמים, כשהם מכים את היהודים על ימין ועל שמאל. היהודים מאודסה שירדו בתחנה חזו במראה הלהבות האדומות של מדורות שרפת המתים הבווערות - ערמות של גופות יהודים שנטבלו בבנזין והועלו באש, והריחו את ריח הבשר השרוף שעמד באוויר. שאר המגורשים שנאספו מן העיירות ומן הערים בשלושת המחוזות, הגיעו לדומנבקה ברגל, מלווים בז'נדרמים ובשוטרים אוקראינים בתנאים שתוארו לעיל. הם הותירו את חותמם – שובל של גופות בשולי הדרך – לכל אורך מסלולם.

במהלך החודשים דצמבר 1941 - ינואר 1942 רוכזו במחנה כ- 20,000 יהודים. היהודים נדחסו לשתי אורוות מטות לנפול, לדירי חזירים ולכמה בתים, בלי רצפות או גגות. לא עבר זמן רב בטרם פרצה מגפת הטיפוס גם כאן, ועשרות יהודים מצאו את מותם מדי יום ביומו. ד"ר ישראל אדסמן, מנהל בית החולים בגטו אודסה, נשלח לדומנבקה באחד הטרנספורטים האחרונים שנשלחו מהעיר ב- 11 בינואר 1942. הוא דיווח כי איש לא טיפל בגוססים שהיו שרועים על מזרני קש בדירי החזירים. רבים מהם היו עירומים לחלוטין, ואחרים – תולעים ועכברושים כרסמו בגופם.

החולים רוכזו בשתי רפתות הרוסות למחצה במרכז העיר. אלו הפכו למעין חדר מתים ענק. גופות נזרקו מפעם לפעם החוצה כדי לפנות מקום לגוססים נוספים, ובתוך שבועות אחדים נערמו תלי גוויות; לא היה אפשר לקבור אותן באדמה הקפואה. הערמות האלה, ובהן גופות יהודים בכל הגילים, משכו את הכלבים המשוטטים מן העיר ומן הסביבה. למרות הקור העז היה הסירחון בלתי נסבל, ובמחנה מוות גדול זה הפכה "פינת המוות" הקטנה שבמרכז לסיוט בעבור החולים והגוססים ולמעין שלב בלתי נסבל בסולם הסבל והמוות.

במרצת הזמן התעמעמו ההבדלים בין בוגדנובקה לדומנבקה. בוגדנובקה שעל נהר הבוג הוקמה מלכתחילה כאתר זמני לריכוז היהודים לפני העברתם לצדו האחר של הנהר, בעוד דומנבקה הוקמה בידי איסופסקו לא רק כדי להקל על הלחץ בבוגדנובקה, אלא גם כדי לשמש מאגר של פועלים יהודים שיהיה אפשר לנצלם בעודם ממתנים למותם.

האחריות למבצעי הרצח הוטלה על מיכאיל קזצ'ביצי, מפקד המשטרה בנפת דומנבקה. קזצ'ביצי, רומני מקומי בן 29, הצטרף לרומנים-אוקראינים הרבים שהתגייסו למשטרה המקומית והציעו את שירותיהם לממשל הרומני בטרנסניסטריה. כמו בבוגדנובקה, האחריות למבצעי רצח הוטלה על אדם דובר רומנית ואוקראינית, שהיה יכול לשלוט בכנופיות הרוצחים המקומיים שביצעו את מעשי ההרג. כנופיות אלו לא ביצעו את העבודה לבדן; יהודים רבים נרצחו גם בידי הז'נדרמים הרומנים. אמנם קזצ'ביצי היה רומני מקומי, אולם בלבדו, בשפתו ובהתנהגותו לא נבדל מן האוקראינים כהוא זה.

הרציחות בדומנבקה החלו ב-10 בינואר 1942 או בסביבות התאריך הזה, לאחר סיום מבצע הרצח בבוגדנובקה, ונמשכו עד 18 במרס 1942. כאן בוצעו מבצעי הרצח בקבוצות של 400-300. מסע הרצח נמשך יותר מחודשיים, שכן לאחר כל פעולה הייתה הפוגה בת כמה ימים. בראשית ינואר, לאחר שרוב היהודים בבוגדנובקה כבר נרצחו, שבו עשרות מן השוטרים האוקראינים ששירתו בפלוגות הרצח הביתה למשפחותיהם מרוצים וטובי לב. הם הביאו עמם רכוש שנגנב מן היהודים. מעשי הרצח בדומנבקה בוצעו בסיוע שוטרים מקומיים מן העיירה הסמוכה.

ב-19 במרס 1942, לאחר השלמת פעולות הרצח ה"סדרתיות", דיווח פרטור נפת דומנבקה לפרפקט איסופסקו בכתב כי העבודה הושלמה, אולם הוא הזהיר כי אף שנותרו יהודים מעטים בלבד, הרי הסכנה של מגפת טיפוס נוספת היא מקור מתמיד לדאגה. הוא ביקש רשות לפנות את כל הניצולים לבוגדנובקה, שתהווה שוב "מקום אחסון" ליהודים לפני הריגתם, או לחלופין לחווה שיתופית שתהפוך לתחנה סופית ליהודים במחנה הנגועים במחלות או ליהודים בלתי יצרניים.

ב-25 במרס 1942 החליט איסופסקו לפעול בהתאם לצו מס' 23, אף כי לא פורט בו מה לעשות בגופות היהודים. שרפת הגופות בדומנבקה הייתה קשה ומורכבת בהרבה מן המשימה המקבילה בבוגדנובקה בשל הזמן שעבר מאז מעשי ההרג. בתגובה לפקודתו של

איסופסקו הוקמה יחידת קברנים שהורכבה מ- 50-60 יהודים חזקים, שהורשו לעבוד גם בעבור החוואים כדי להרוויח את לחמם. בתחילה הם ניסו לשרוף את הגופות באמצעות בניית משרפות מעצים ומגופות: הם הניחו לסירוגין שכבות של גופות ושכבות של בולי עצים, שפכו בנזין מעל והעלו באש את הערמות. אולם השיטה הזאת פעלה היטב רק עם גופות "טריות", כלומר עם גופות יהודים שזה עתה נרצחו. כל עוד המשיכה אספקת העץ, הייתה השרפה מהירה וטובה יחסית. גופות יהודים שמתו (ולא נורו) הושלכו לבית מיוחד שהוקצה למטרה זו, ונותרו שם עד שהוציאו אותן הקברנים אחת לכמה ימים אל משרפות הגופות. הוצאת הגופות מן הבורות שאליהן הושלכו בידי הז'נדרמים והשוטרים האוקראינים התנהלה בקצב איטי מדי, והגופות לא נשרפו היטב: כמה מהן עדיין היו קפואות כשהוצאו מקברי ההמונים. כמה בורות הועלו באש מלמעלה בלי שיוצאו מהם הגופות. כתוצאה מכך, אף שהייתה האש חזקה, הגופות שהיו במעמקי הבור נשרפו בחלקן בלבד, ועצים רבים הוסיפו לבעור בתוך הבורות, שלא היו עמוקים דיים.

משהושלמו מבצעי השרפה והקבורה המחודשת הוטלה על יחידת הקברנים המשימה לקבור את עשרות היהודים מבין אלו שהובאו למקום מאוחר יותר ומתו במחנה מדי יום. כמה ממקרי המוות הללו נגרמו עקב תנאי המחיה הקשים, ואילו אחרים נבעו ממבצעי הרצח שביצעה מדי פעם בפעם פלוגת הרצח של התושבים הגרמנים ממחוז ברזובקה. המושל אלכסיאנו ביקר בחווה הממשלתית בדומנבקה בקיץ 1942 בסוף מבצע השרפה והקבורה. 200 הניצולים ה"מומחים", רובם נשים, צוו להתרחק מן העיר: "חזותם הייתה כה נוראה... עד כי ביום ביקורו של המושל צוו כל היהודים לעזוב את העיר ולהתרחק ממנה מרחק 5-6 קילומטרים ולא לשוב לפני רדת הערב".

לסיכום, חשוב לציין כי כל המידע האיום הזה על טבח היהודים בטרנסניסטריה אינו מבוסס על עדויות וזיכרונות של ניצולים. כל כולו מצוי במסמכים רשמיים שרשמו המפקדים הצבאים, הפרפקטים, המושל ומשרד ראש הממשלה. המדינה הרומנית והממשל בטרנסניסטריה הם האחראים למותם של לפחות רבע מיליון יהודים במהלך החורף הנורא של 1941-1942.

מקור: בשביל הזכרון, 38, 2000, ע"מ 23-37